

Г. П. Полякова

ДЕОНТОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В АСПІРАНТУРІ: ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ

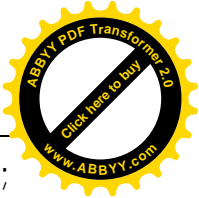
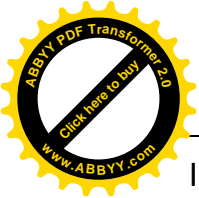
У статті висвітлено змістові аспекти роботи з аспірантами під час їхньої деонтологічної підготовки. Розкрито сутність нових тем авторського елективного курсу, а також прийоми стимулювання в аспірантів інтересу до самопізнання та професійного самовиховання своєї особистості в якості суб'єктів деонтологічної культури.

Ключові слова: аспірантура, професійна деонтологія, зміст деонтологічної підготовки аспірантів.

Постановка проблеми. Модернізація вітчизняної системи вищої та післядипломної освіти, як зазначено в державних документах (Конституції та Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Постанові Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України») покликана передусім сприяти підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації з потенціалом професіоналів деонтологічного типу. Це передбачає принципову перебудову традиційної концепції та технології організації науково-освітнього процесу аспірантури в напрямку набуття аспірантами ознак деонтологічної грамотності та культури.

Сучасний стан розбудови післядипломної освіти в Україні, зокрема на рівні функціонування аспірантури, ставить на порядок денний формування нового покоління наукових кадрів, здатних дотримуватися не тільки морально-етичних, але й деонтологічних принципів та цінностей. Через це з усією очевидністю виявляється залежність ефективності відповідної – деонтологічної підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі вищого навчального закладу від змісту їхньої післядипломної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури, досліджень з питань деонтології, професійної деонтології, а також філософської, етичної, психологічної, юридичної та педагогічної літератури дозволяє визначити різні аспекти дослідження проблеми: розкриття загальних основ деонтології (І. Бентам, І. Кант, Дж. Мілль, П. Сорокін); характеристика окремих аспектів професійної деонтології (І. Бенедик, Є. Вагнер, В. Горшеньов, К. Левітан, Л. Лещинський, М. Петров, О. Скакун, С. Сливка, О. Шмоткін); висвітлення окремих аспектів професійної культури студентів (В. Грехнев, В. Кан-Калік, Н. Крилова, С. Мельничук, М. Подберезський, І. Прокопенко, Г. Шевченко); характеристика стадій становлення теорії педагогічної моралі (А. Гусейнов, Е. Гришин, В. Писаренко,

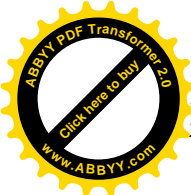
І. Писаренко, В. Федоренко, В. Чернокозова, І. Чернокозов, С. Якобсон); професійної, зокрема педагогічної деонтології (М. Васильєва, К. Левітан, І. Переймибіда); модернізація підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру (О. Бухнієва, О. Глузман, Л. Кондрашова, В. Курило, О. Мещанінов, В. Павлова, Н. Поживілова, С. Резніченко, І. Руснак, О. Цокур та ін.).

Ознайомлення з результатами теоретичних напрацювань учених і практичним досвідом підготовки аспірантів у вищих навчальних закладах до майбутньої професійної – науково-дослідницької діяльності дало змогу виявити суперечність, яка об'єктивно має місце в їхній науковій освіті, зокрема між складністю соціальних функцій сучасного вченого, творчою природою наукового дослідження та необхідністю дотримуватися конкретних норм і правил професійних дій і, як наслідок, суперечність між потребою у вихованні майбутнього науковця, професійна поведінка якого відповідає морально-етичним нормам, принципам, вимогам, і відсутністю цілеспрямованої організації їхньої деонтологічної підготовки в аспірантурі.

Останнім часом значно актуалізувалася проблема підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, професійна поведінка яких відповідає нормам, принципам, вимогам, які систематизує деонтологія як наука про належне. Необхідність упровадження та посилення деонтологічного аспекту їхньої професійної підготовки вже під час навчання в аспірантурі зумовлено високим соціальним статусом і роллю наукових кадрів вищої кваліфікації в розвитку науково-технічного та культурного прогресу суспільства, в умовах якого дотримання гуманістичних норм і професійного обов'язку стає особливо значущим, оскільки від цього залежить майбутнє.

Мета статті – висвітлення специфіки змісту деонтологічної підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації час їхнього навчання в аспірантурі.

Виклад основного матеріалу. Впродовж проведення дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на вияв закономірностей деонтологічної підготовки аспірантів, було впроваджено авторський елективний курс «Наукова етика та професійна деонтологія вченого», в межах викладання якого досліджувані залучалися до деонтологічної культури. При цьому ми враховували провідні принципи андрагогіки, згідно з якими належної уваги приділили усвідомленню аспірантами свого нового соціального статусу та особистісних перспектив у майбутньому.

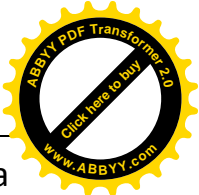
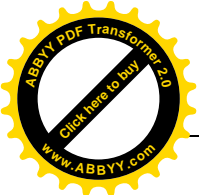
Не випадково спеціальна увага аспірантів спрямовувалася на ознайомлення з темою: «Структура соціально-психологічних стосунків в аспірантурі», в межах якої передбачався розгляд питань, які стосуються:

- загальної організаційної структури аспірантури з конкретизацією ролі її діяльності в складі ВНЗ;
- характеристики первинного науково-освітнього колективу (кафедри) як елементу цілісної системи підготовки аспірантів;
- місця та ролі наукового керівника як організатора індивідуальної науково-дослідницької діяльності аспірантів.

Отже, розглядаючи перше питання теми, ми, спираючись на методологію системного підходу, представили аспірантуру як науково-освітню систему, метою функціонування якої є підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. При цьому було показано, що специфіку функціонування аспірантури як власне науково-освітньої системи зумовлює особлива – наукова освіта аспірантів у поєднанні з їхнім відповідним професійним вихованням та особистісним розвитком, який передбачає, в першу чергу, формування здібностей до наукової творчості в процесі індивідуальної дослідницької діяльності та взаємодії із членами наукового співтовариства. Як наслідок цього, аспіранти усвідомлювали, що успішне рішення проблеми розвитку кадрового потенціалу через аспірантуру можливе, якщо при моделюванні та реалізації наукової освіти враховуються всі суттєві сторони цього процесу, його своєрідність і специфіка, зумовлені метою, змістом, особливостями організації науково-освітнього середовища та діяльності її головних суб'єктів (аспірант, науковий керівник, члени кафедри) та їхня взаємодія (педагогічна, ділова, пошукова, творча, морально-етична і т.д.).

Розглядаючи аспірантуру як освітній інститут, що історично склався та продовжує інтенсивно розвиватися в умовах Болонського процесу, особливу увагу ми приділили аналізу своєрідності та специфіки взаємозв'язку її окремих елементів, маючи на меті продемонструвати їхній вплив на успішність підготовки аспірантів в якості наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації:

- кафедра як первинний науковий (наукове співтовариство) та науково-педагогічний колектив, у просторі діяльності якого перебуває та навчається аспірант;

- науковий керівник як найважливіший агент наукової освіти та професійної соціалізації аспіранта;

- особистість аспіранта, яка відображає в собі як індивідуально-психологічні риси (ресурси), так і приховані та потенційні можливості його наукової освіти й перетворює їх на деяку суб'єктну складову.

Спираючись на статистичні дані факторами успішності наукової освіти було виділено такі:

- швидка адаптація до нового – науково-освітнього середовища аспірантури на етапі входження в цю педагогічну систему;

- високий рівень самоорганізації аспірантів у науково-освітньому просторі аспірантури;

- включеність у комунікацію в науково-педагогічному колективі кафедри забезпечує регулярний адекватний, компетентний і добзичливий зворотній зв'язок, надзвичайно важливий для засвоєння наукової та деонтологічної культури та входження до наукового співтовариства;

- включення в реальні напрями професійної діяльності кафедри.

В результаті, аспіранти підводились до усвідомлення того, що:

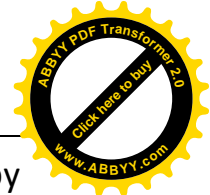
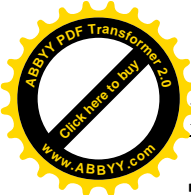
- по-перше, основні суб'єкти науково-освітнього простору організованого в аспірантурі, – аспіранти не є ідентичною групою зі схожою мотивацією та життєвими проектами, що потребує диференційованого та індивідуального підходу в його організації з метою підвищення успішності їхнього навчання в аспірантурі;

- по-друге, більш успішними в науковій освіті можуть бути ті з аспірантів, які мають особистісні мотиви, при чому їхні цілі перебування у аспірантурі співпадають із спрямованістю на наукову творчість.

Тема «Аспірант як суб'єкт науково-освітньої діяльності» мала на меті конкретизацію низки актуальних питань, що пов'язані з реаліями життєвого досвіду, шляху й особистісних очікувань піддослідних.

Для цього аспірантів експериментальної групи на основі ознайомлення з «Положенням про аспірантуру», а також відповідними матеріалами Болонської декларації, було підведено до усвідомлення того, що їхня головна роль як суб'єктів науково-освітньої діяльності зводиться до виконання більш важкої професійно-освітньої програми, що відповідає меті найвищого – третього рівня їхньої професійної підготовки – наукової освіти та виховання.

У зв'язку з цим, семінарське заняття «Індивідуальний план роботи аспіранта» було присвячене осмисленню піддослідними призначення

даного документа, а також його грамотного заповнення з точки зору охоплення всіх аспектів їхньої особливої – наукової освіти та відповідного їй професійного виховання в якості майбутніх учених. У зв'язку з цим аспіранти ознайомились з програмами та вимогами складання кандидатських іспитів з спеціальності, філософії та іноземної мови, а також додаткової науково-педагогічної освіти в якості майбутніх викладачів вищої школи. Останнє передбачало складання ними заліків з базових дисциплін науково-педагогічної підготовки – «Педагогіка і психологія вищої школи», «Новітні інформаційні технології», «Вища школа України і Болонський процес», педагогічна (асистентська) практика та ін.

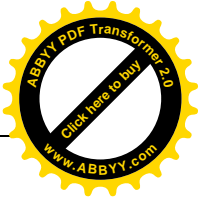
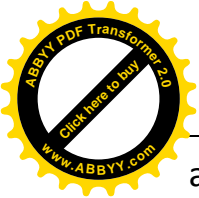
Тема «Аспірант як суб'єкт наукової творчості та комунікації» передбачала розгляд питань, котрі стосуються індивідуальної мотивації аспірантів експериментальної групи в опануванні функцій науково-дослідницької діяльності та культури, наявності в них спеціальних здібностей до наукової діяльності і творчості, а також дослідницької позиції. При цьому головна увага досліджуваних акцентувалася на самопізнанні ними особливостей власних рис як аспірантів так і майбутніх учених. Так, наприклад, в якості завдань для самостійного самодослідження їм були запропоновані діагностувальні методики, розроблені на основі опитувальників:

- С. Бем, який дозволяє з достатньо великим ступенем достовірності визначити наявність показників маскулінності та фемінності;

- Р. Гібсоном, який, виділивши головні типи творчого потенціалу членів наукового колективу, позначив їх як, ерудитів, систематизаторів, збирачів та регістраторів фактів, звичайних трудівників;

- І. Клециної, спрямованого на вияв домінуючих та допоміжних ролей, відповідних їм систем взаємин особистості, які є важливими для її актуального розвитку;

- Р. Лірі, дозволяючий виявити ступень вираженості особистих якостей аспірантів за вісьмома шкалами: авторитарності (лідерство – владність – деспотичність); егоїстичності (впевненість у собі – самовпевненість – самозакоханність); агресивності (вимогливість – непримиримість – жорстокість); підозрілість (скептицизм – упертість – негативізм), підлеглість (поступливість – покірливість – пасивна підпорядкованість); залежності (довірливість – слухняність – залежність); дружелюбності (добросердечність – несамотійність – занадто великий конформізм);

альтруїстичності (відзивчивість – безкорисливість – жертовність).

В результаті виконання діагностувальних дослідницьких завдань аспірантами було самостійно розроблено модель своєї особистості з потенціалом творчого саморозвитку в якості майбутнього вченого, а також складено план своєї наукової самоосвіти, спрямованої на придбання необхідних для професійної науково-дослідницької діяльності ділових, моральних та естетичних якостей, фіксуючи свої досягнення в «Щоденнику особистісного саморозвитку як молодого вченого» [3].

Зазначимо, що по закінченні аспірантами вивчення курсу «Вища освіта України і Болонський процес» було проведено педагогічні дебати на тему: «Аспірантська наука в умовах Болонської конвенції». При цьому увагу аспірантів експериментальної групи було зосереджено на трьох комплексах проблем:

- конкретизація методологічних засад та змістовних характеристик наукової діяльності аспірантів з урахуванням нових історичних умов розвитку українського суспільства та можливостей його інтеграції в єдиний європейський науковий та освітній простір (з одного боку, завдання підвищення ефективності наукової діяльності аспірантів, покращення наукової політики ВНЗ, збереження інтелектуального потенціалу в період їх модернізації; з іншого – різке зменшення державного фінансування та підтримки науки в цілому й аспірантської науки – зокрема;

- стихійного управління науковою діяльністю в Україні (з одного боку, наука – це соціальний інститут, а співтовариство вчених – це різновид соціальних організацій, котрі являють собою керовані системи, яким властива цілеспрямована дія, що повинна, перш за все, поєднуватись з цілями, що стоять перед українським суспільством) з іншого боку, наукові організації мають характерні риси, а в основу цілепокладаючої діяльності вченого покладено діалектику об'єктивного та суб'єктивного);

- визначення соціокультурного та деонтологічного контекстів наукової діяльності молодого вченого на національному та світовому ринку науки й освіти (з одного боку, глобалізація як визнання цілістності та єдності світової цивілізації, пріоритет академічних цінностей та досягнень високого наукового рівня спеціалістів в якості конкурентноспроможних кадрів; з іншого боку, що означає «адекватне» входження до світового наукового співтовариства самобутньої української науки з її склавшимся етосом, традиціями, проблемним змістом).

Відмітимо, що у процесі організації педагогічних дебатів, котрі було приурочено до проведення Міжнародної конференції «Проблема особистості в науці» [2], взяти участь в яких було спеціально запрошено відомих учених України та країн СНД, особливо гострою виявилась дискусія аспірантів стосовно невирішеності таких питань:

- чи можна говорити про українську науку поза світовою, європейською та російською (радянською)?

- якщо так, то чи є українська наука до такого ступеню спорідненою з європейською наукою, що можливим є їхній безумовний синтез, механічне поєднання, входження як частини до вже складеного цілого?

- чи не існує в європейській науці тих чужеродних елементів, котрі стануть руйнівними нововведеннями, свого роду вірусами, і заведуть українську науку до невластивого для неї русла?

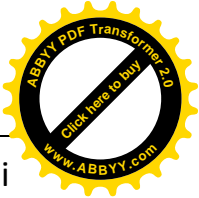
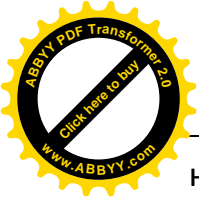
- яким повинен бути науковий діалог української та європейської науки і які принципи його організації?

- що саме в європейській науці гідне того, щоб бути позиченим, а що неприпустимо?

В результаті педагогічних дебатів аспіранти дійшли таких висновків:

- з точки зору способу існування науки, українська наука як і російська, не замикається у вузькому колі «добування знання» заради добування, оскільки нехтування практицизмом проявилось в її соціальних характеристиках – вона в основному ставила перед собою просвітницькі, світоглядницькі та пізнавальні, але не комерційні цілі, що знайшло відображення в загальних орієнтирах і нормативних способах поведінки вітчизняних учених (А. Юркевич). Європейська наука з її переважними орієнтирами на реалізацію практичних задач, які часто ставяться крупними корпораціями, розробляють для цього спеціальні технології (схеми-паттерни) наукової діяльності;

- згідно з софістською технологією, наукова діяльність як послідовність наукових операцій базується на цілком визначених системах цінностей. Науковий професіоналізм оцінюється відповідно до того як швидко вирішується поставлене наукове завдання, вчений продає свій науковий потенціал тим, хто спроможний високо оплачувати виконану роботу. На Заході вчені характеризуються як «купці істини» (термін А. Зімана), які торгують науковими знаннями так саме як будь-який інший купець торгує своїм товаром [3]. При цьому часто ігноруються можливі

наслідки практичного застосування наукового відкриття, кінцеві цілі наукової розробки та інші естетичні складові;

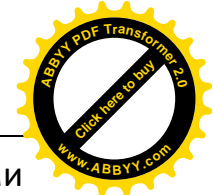
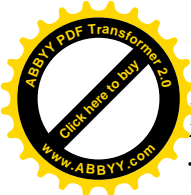
- самоорганізація та самоврядування наукового співтовариства базується на певних соціальних засадах, які вибирають ідеали та норми саморегуляції та виступають у ролі етичних норм і правил. Плюралістична парадигма Р. Мертона [1], яка дуже популярна і в наш час, не випадково поєднує в собі різноманітні імперативи та компромісні положення. Зокрема, з одного боку, вимоги прагнення до об'єктивності, колективізму, прагнення зробити доступними результати наукової діяльності, а з іншого – проблемні питання: як в умовах ринку можна поєднувати передачу знань на користь суспільства та «ноу хау», бескорисність та продаж результатів наукової діяльності, вітчуждення результатів наукової діяльності та відповідальність за ці результати?

- наукове пізнання є невід'ємним від культурного контексту, оскільки культура, в якій росте і виховується молодий учений, накладає глибокий відбиток на картину світу у його свідомості. У цьому сенсі правомірно казати про входження молодого вченого в національну науку;

- вхождення до Болонської конвенції зачепає трансформацію організаційних форм наукової діяльності, оскільки, якщо раніше молодий вчений вступав до наукового співтовариства міста, краю, області, країни, то зараз рівень підвищується до міжнародного – при збереженні попередніх ступеней. В силу цього, до факторів, що впливають на наукову діяльність крім науково-технічних, правових, соціально-економічних додаються політичні, які визначають стабільність політичного становища, впливають на наукову діяльність, та міжнародні, які визначають діяльність молодого вченого на світовому ринку науки;

- але вийти в єдиний науково-освітній простір можна лише володіючи сучасною методологією наукового пізнання, яка сформувалась в результаті конвергенції в ХХ ст. трьох специфічних видів науки – західної, східної і радянської, зближення яких пішло на користь кожній з них, і також було корисним для тієї науки, яка не визнає державних і культурних кордонів.

Висновки. Проведення педагогічного експерименту на базі аспірантури ОНУ імені І. І. Мечникова підтвердило гіпотезу дослідження, що педагогічною умовою, необхідною для організації деонтологічної підготовки майбутніх наукових кадрів вищої кваліфікації, спрямованої на формування в них деонтологічної культури, є насичення змісту дисциплін

їхньої освітньо-професійної програми навчання в аспірантурі актуальними питаннями деонтології, філософії та етики, соціології та психології науки.

Перспективи подальших досліджень запропонованої проблеми вбачаємо в розробці не тільки нового змісту, але й інноваційних технологій навчання майбутніх наукових кадрів в аспірантурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Merton R. K. The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigation / R. K. Merton. – N. Y., 1973. – 467 p.

2. Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень: матеріали міжн. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців / під ред. Л. М. Голубенко, О. С. Цокур. – Одеса, 2005. – 305 с.

3. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / В. А. Ядов. – Л. : ЛГУ, 1979. – 346 с.

РЕЗЮМЕ

А. П. Полякова. Деонтологическая подготовка научных кадров высшей квалификации в аспирантуре: содержательный аспект.

В статье описываются содержательные аспекты работы с аспирантами в процессе их деонтологической подготовки в аспирантуре вуза. Раскрыта сущность новых тем авторского элективного курса, а также способы стимулирования интереса аспирантов к самопознанию и профессиональному самовоспитанию своей личности в качестве субъектов деонтологической культуры.

Ключевые слова: аспирантура, профессиональная деонтология, содержание деонтологической подготовки аспирантов.

SUMMARY

A. Poliakova. Deontological training of highly qualified scientific personnel: contextual aspect.

In the article contextual aspects of work with postgraduate students in the process of their deontological training in university postgraduate courses are described. The essence of new subjects of the author's elective course is highlighted as well as the ways of stimulating of postgraduate students' interest to self cognition and professional self education of their personality as a subject of deontological culture is released.

Key words: postgraduate courses, professional deontology, the contents of professional deontology of postgraduate students.

УДК 378:622

Г. О. Райковська, О. В. Дерев'янюк
Житомирський державний
технологічний університет

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ГІРНИКІВ

У статті розглянуто підходи до тлумачень понять «професіоналізм», «компетентність» і «компетенція» у науковій літературі. Уточнено основні характеристики професійної компетентності майбутніх інженерів-гірників.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність, ключові компетенції, формування професійної компетентності.

Постановка проблеми. Важливою умовою успішного входження України у світовий освітній простір, розвитку соціально-правових,